

PALLAGI LÁSZLÓ

A SOMI ISKOLA FEJLŐDÉSTÖR- TÉNETE A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN A PRESBITERI JEGYZŐKÖNYVEK ALAPJÁN

Beregsom Beregszásztól 22 km-re, a Csap–Nagydobrony–Beregszász országút mentén fekvő település. A kisközség sokáig nem rendelkezett önálló oktatási intézménnyel. Az erre való igény azonban már korán megmutatkozott. Jelzi ezt az a tény, hogy 1794-ben a környező falvak közül itt létesült először elemi iskola. Ahogy adatközlőm fogalmaz: „Az itt élők mindig is kitűntek állandó tanulási vágyukkal.”¹ A kor szokása szerint e kistelepülési intézményben még nem voltak osztályok, és csak egyetlen tanítót alkalmaztak. A feljegyzések szerint Vitéz Mihály volt a községi elemi első tanára.² Mint a legtöbb hasonló intézményt ebben az időben, a somi iskolát is az egyház működtette.

Így volt ez a XX. század elején is. Az intézményt fenntartó református egyházközség anyagi lehetőségei azonban a tárgyalt időszakra jelentős mértékben beszűkültek. A működtetés költségei immár túl nagy terhet róttak a községre, ezért állami beavatkozás vált szükségessé. A feljegyzések szerint Mizsák Péter, az egyház lelkésze 1900. szeptember 16-án tartott presbiteri gyűlésen olvasta fel a Királyi Tanfelügyelői Hivatal által a somi iskola államosítására küldött szerződést, s felhívta a presbitériumot annak megtárgyalására.³ A tanács tekintettel a nyomasztó szegénységre, a körülmények kényszerítő hatására az iskolát állami kezelésbe bocsátja. Az intézmény államosításához az is hozzájárult, hogy az egyház még adósságainak kamatait sem tudta fizetni, így még állami segéllyel sem lett volna képes annak fenntartására, továbbfejlesztésére. (1895-től Nagy Béla beregsomi lakos volt az iskola tanítója, az egyházközség azonban az ő fizetését is egyrészt kántororganista díjára, másrészt adósságainak törlesztésére fordította.) Mikor a presbitérium elfogadta a szerződést, annak aláírásával a lelkészt és a gondnokot bízta meg, s az okmányt a felsőbb egyházi hatóságoknak továbbították jóváhagyásra.⁴ A kérelmet visszautasították, továbbá közölték: bizottságot fognak küldeni, hogy megvizsgálják, miként lehet megtartani a felekezeti iskolát.⁵ Ebből is látszik, mennyire ragaszkodott az egyház oktatási intézményeinek fenntartásához, s nem akarta, hogy az állam irányítása alá kerüljenek.

Nemcsak az egyház és az egyházi iskola volt nehéz anyagi helyzetben, de a lakosság jelentős hányada is a szegénységi küszöb alatt élt. Ezért is volt nagy jelentősége annak, hogy a somi község képviselőtestülete 1902. szeptember 21-én rendkívüli közgyűlésen határozatot hozott, mely szerint Kossuth Lajos születésének centenáriuma alkalmából 200 koronát „Kossuth Lajos emlékalap” címen kamatozás céljára letétbe helyez, s ennek kamataiból a helybéli elemi iskola két jó magaviseletű, szorgalmas és szegény sorsú tanulójának – vallási hovatartozás figyelembevételével – minden iskolai év végén jutalmat folyósít.⁶ A jutalmat az iskolaszék és az elöljáróság adta át. Az alapítvány létrehozását a képviselőtestület egyhangúlag támogatta (Mizsák Péter, Barta Gábor, Deme Péter, Kódus János, Nagy András és Sz. Kódus János, Bartók Károly).⁷ Miután a kezdeményezést az 1904. április 14–15-én tartott tavaszi közgyűlésen, 125/21481. számú határozatával a törvényhatóság is jóváhagyta, ennél fogva az alapítvány kezelésére a következő rendelkezések váltak irányadóvá:

„1. Amennyiben a 200 korona alaptőke érintetlenül hagyásával csak az alapítvány kamatai fognak évről-évre az iskolai célokra fordíthatni, ennél fogva az alapítvány a „Somi Kossuth Lajos Segélyalap” címet viseli.

2. Az alapítvány célja annak évi kamatából a somi iskola 2 szegény sorsú szorgalmas és erkölcsi tekintetben kifogás alá nem eső tanulóját valláskülönbőség nélkül segíyezni.

3. Az alaptőke 200 korona jelenleg a községi pénztárban községi szegényalap címen kezeltetik, az alapítólevél jóváhagyása után valamely jó hitelű és vagyoni biztosítékot nyújtó megyei pénztintézetben fog gyümölcsözés végett elhelyeztetni.

4. Az adományozás jogát a Beregsomi község a Beregsomi Református Evangélikus Egyházra ruházza át, az évadzárókor meghatározza, kik nyerjenek segélyt az évi kamatból.

5. Az alapítványt a mindenkori községi bíró a községi pénztárban kezeli, vállalja a teljes vagyonának jelentőségét.

6. Az alapítvány felett a közvetlen felügyeleti jogot Bereg vármegye törvényhatósága, a fő felügyeleti jogot pedig a Magyar Királyi vallás és közoktatásügyi minisztérium gyakorolja.

7. Az alapot peres és peren kívüli ügyekben a mindenkori községi bíró képviseli.”⁸

Az alapítólevelet 4 példányban állították ki: Beregsom községnek, a Beregsomi Evangélikus Református Egyháztanácsnak, Bereg vármegye törvényhatósági bizottságának és a Magyar Királyi Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumnak. Az alapítólevél Somban kelt 1905. február 25-én, s a 03933 számú törvényhatósági és a 62296 számú miniszteri határozattal hagyták jóvá.⁹ Iskolás gyermekek jutalmazására szolgáló „Blaksay” és „Kossuth” alapítvány kamataiból, valamint ugyanerre a célra, özvegy báró Koos Ivorné által adományozott 20 koro-

nából, az 1906-os évváró vizsgán jutalmat kaptak: Ködöböcz Révsz (Réssi) és Kelemen Erzsébet VI. osztály 5-5 koronát, Ködöböcz István, Tuba Erzsébet, Tóth Ilka V. osztály, Barkaszi Bálint, Barta Máli, Ködöböcz Károly IV. osztály 3-3 koronát, Nagy Sándor, Ködöböcz Mária III. osztály, és Ködöböcz Máli II. osztály 2-2 koronát.¹⁰

Talán az alapítvány létrehozásának köszönhető, hogy a tanulók létszáma folyamatosan nőtt, és a meglévő osztály már nem volt alkalmas a befogadásukra. Ezért szükségessé vált az új iskola építése. 1904. május 8-án a Somi Református Egyház presbitériumának gyűlésén az elnöklő lelkész felhívta a presbitériumot, hogy az iskolaépítés költségeinek fedezésére szükséges összeget vesse ki. A presbitérium a kivetést illetően abban állapodott meg, hogy minden egyháztag állami adójának 50%-át kell befizetnie az építendő iskola költségeire. Azonban akiknek állami adója 8 koronától kevesebb volt, azok 4 koronával, a vagyontalan özvegyasszonyok pedig 3 koronával tartoztak hozzájárulni a költségekhez.¹¹ Az iskola felépítése nem váratott sokáig magára: 1904. november 3-án a reggeli istentisztelet után a gyülekezet együtt átment az iskola épületébe, s a buzgó éneklés és imádkozás által adta át a használatnak.¹²

1910-ben a felekezeti iskola mellett állami iskolát is nyitottak Somban. Ez az intézmény Papp Jenő tanár házában működött éveken keresztül, s itt már két tanár is dolgozhatott.¹³ Mivel a településen immár két iskola is volt, Mizsák Péter tiszteletes az 1913. július 20-i presbitériumi gyűlésen javaslatot tett a megosztásukra: „*nem látná-e célszerűnek a presbitérium a tanítás eredményének fokozása érdekében az iskolák osztály szerinti megosztását, mely esetben, az egyházi iskolában a felső osztályokat tanítanák, és így a református vallású gyermekek mind a református iskolából kerülnének ki.*”¹⁴ A tiszteletes kijelentette azt is, hogy ezen felosztáshoz már a királyi tanfelügyelő is hozzájárult. A presbitérium a két iskola osztályonkénti tagolásához hozzájárult, azonban kijelentette a megosztás ideiglenességét, valamint biztosította a református egyház tagjait, hogy ezen megosztásból kifolyólag az állami iskolával szemben semmiféle kötelezettséget nem vállalnak. Továbbá tudomásul vette, hogy az állami iskolába járó református gyerekek vallástanítását a szintén református vallású állami tanítónak kellett ellátni.¹⁵

Az I. világháború 1914. július 28-i kitörése a somi iskolában is éreztette hatását. Nagy Béla tanítót besorozták az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregébe. Bár a felekezeti iskolába a III-IV. osztályos tankötelesek jártak, akik a mezei munka befejezéséig fel voltak mentve az iskolalátogatás alól. 1914 októberében, a mezei munkák befejeztével a diákok ideiglenesen helyettes tanítóval folytatták a tanulmányaikat.¹⁶ Mivel a presbitérium továbbra is feladatának érezte a tanköteles gyerekek beiskolázását, ezért Gerzsenyi Irma beregsomi lakos okleveles tanítónőt bízták meg a tanítói teendőket ideiglenes ellátásával. Számára a presbitérium 1914.

november 1-től nyolcvan korona havi járadékot biztosított, melyet a gondnok havi utólagos részletekben fizetett ki, Nagy Béla fizetésének sérelme nélkül. E fizetés fedezésére az évenként kivetett rendkívüli adó jövedelme szolgált.¹⁷

Az első világháború végét követően Magyarországon a zűrzavaros helyzetet kihasználva 1919. március 21-én a Kun Béla vezette kommunista párt ragadta magához a hatalmat. Az új hatalom törvénykezése azonnal hozzálátott a társadalom átszervezéséhez.¹⁸ 1919 áprilisának elején adták ki a kormányrendeletet az iskolák államosításáról. A rendelet kimondta, hogy a vallástanítást nem engedélyezik az iskolákban. Mizsák Péter somi református lelkész az 1919. április 13-i presbitériumi gyűlésen hangsúlyozta, hogy a kérésnek eleget tesz, „...*de ha a múltba visszatekintünk, a református egyházat semmi sem terheli a demokratikus formát illetően, s ha az egyház tagjaiban meg lesz a kellő vallásosság, az egyház sértetlenül fennmarad, s kijelenti, hogy a vallás tanítását a lelkész átveszi s azt a templomban fogja végezni.*”¹⁹

Miután 1919. szeptember 10-én Kárpátalját bekebelezte a Csehszlovák Köztársaság, a felekezeti iskola fenntartása újfent nehézségekbe ütközött. A Beregszászi Tanfelügyeleti Bizottság 1920. július 6-án felszólítást küldött a Somi Református Egyház iskolafenntartó hatóságának, hogy a kántortanítói állást a fogadalmat tett tanulókkal töltsse be, illetve e célból pályázatot hirdessen ki. A presbitérium az átiratra vonatkozólag abban állapodott meg, hogy a kántortanítói állás az egyházi törvények értelmében nem üresedett meg. Bár a csehszlovák államot tanítóállítási jogában nem akarta korlátozni, de az iskolaépülethez, mint kántorlakáshoz feltétlenül ragaszkodott.²⁰ A kántortanítói állást 1920-tól ismét Nagy Béla töltötte be, miután leszerelt a hadseregből.²¹

Megjegyzendő, hogy a csehszlovák állam, bár nemzetiség- és egyházellenes politikát folytatott, de a Somi Református Egyház által működtetett intézményben idegen nyelvként a tanulóknak továbbra is a ruszin nyelvet oktatták, és a kormány hosszú időn át nem változtatott ezen a gyakorlaton. Egészen 1927 májusáig volt így, amikor a tanügyi referens 24429/27. számú rendelete beszüntette a somi iskolában a ruszin nyelv tanítását, s helyette a szülők kívánságára a csehszlovák nyelvet rendelte el.²² Viszont gondot jelentett, hogy nem állt rendelkezésre az államnyelvet oktadni képes tanerő. A presbitérium az 1868. évi XXXVIII. tc. 11§-ra hivatkozva, nem látta szükségesnek a tantárgyak megváltoztatását, s kérte a referenst a fenti számú rendeletének hatályon kívül helyezésére, arra való hivatkozással, hogy a nemrég megindult ruszin nyelvoktatás átmenet nélküli megszüntetése a tanulók nyelvtanulási vágyát is csökkentené. Indokként szolgált a ruszin nyelv tanítása mellett, hogy a település közel fekszik a ruszinlakta területekhez, így a velük való érintkezés különösen a vásárok alkalmával ugyyszólván elkerülhetetlen volt.²³

Az 1928-as év eseményei között tartják számon a jegyzőkönyvek Nagy Béla kántortanító elhalálózását, aki 27 éven át töltötte be hivatalát, a presbitériumi gyűlésen elnöklő lelkész beszámolója szerint szakértelemmel és kötelességtudóan. Ő úgy is, mint kántortanító, úgy is, mint ember, hivatali és magánéletével, szakavatott tanításával, szeretetteljes modorával az egész gyülekezet szeretetét s megbecsülését elnyerte. A presbitérium elhatározta, hogy az egyház nevében koszorút helyez a koporsójára, s a temetési költségekhez 1500 koronával az egyház pénztárából hozzájárul.²⁴

A csehszlovák állam továbbra is folytatta a református egyházak és a felekezeti iskolák elleni támadását, melynek eredményeként 1933 tavaszán megszületett a Dérer-féle iskolareform-tervezet. A Somi Református Egyház közgyűlése felháborodással vette tudomásul a kormány új iskolareform-tervezetét a tanintézmények államosításáról, s azt sérelmezőnek találta úgy önmagára, mint az egyetemes református egyházra nézve.²⁵

A presbitériumi gyűlés tiltakozott a javaslat törvényerőre emelése ellen. Kijelentette, hogy az iskoláját a maga jogos tulajdonának tekinti, s azt átengedni vagy elvételni semmilyen körülmény között nem engedi. Szükségesnek tartja ugyanis, hogy gyermekei nem csak néhány hittanóra keretében tanuljanak vallási ismereteket, „hanem a tanítás egész anyagát uraló szellem által, a tanítás egész ideje alatt valláserkölcs irányban neveltessenek, s megállapította, hogy erre csak a különböző vallásszükségleteket kielégítő felekezeti iskolák alkalmasak.”²⁶ Kijelentette, hogy nem fog belenyugodni iskoláinak magániskolává minősítésébe, s a legelősebben fog tiltakozni a tanítói fizetés kiegészítésének beszüntetése, vagy csökkentése ellen, mivel annak célja az iskolák életképtelenné tétele.²⁷

A presbitérium természetesnek tartotta a tanintézményei állami támogatásra való jogát, hiszen az állam a felekezeti iskolák támogatásával csak annak a pénznek a csekély töredékét adta vissza, amit a polgárok, egyúttal egyháztagok az államnak adóznak. Befizetik azért, hogy az ő tényleges szükségleteik szerint használhassák fel, nem pedig azért, hogy a nép egy töredékét képviselő párt vagy világnézet vezetőinek propagandaeszköze legyen, „s azok ezt azon egyének, néptömegek legszentebb meggyőződésének megcsúfolására használják fel, akiktől a pénzt tényleg kapják.”²⁸

„Az állam hatósága különböző világnézeti egyénekből tevődik össze s az állam feladata nem az, hogy ezek közül egyiket pártolja, a másikkal ellene forduljon, hanem mint a nép pénztárosa minden jogos meggyőződést tiszteletben tartson, s a néptől befolyó pénzből a nép igényeinek és kulturális kívánságának megfelelően az egyes kultúrközösségek, tehát az egyházak részére arányos támogatást utaljon ki. A demokrácia szelleme ezt követeli, nem pedig egy egyoldalú világnézeti oktrojálást, s a többi kultúrlehetőségeknek és kívánal-

maknak elsorvasztását. Szlovenszko és Podkarpatszka Rusz a Csehszlovák államba való bekebelezése előtt ehhez a valóban demokratikus, és a nép tényleges igényeinek kielégítését szolgáló törvényekben biztosított rendszerhez volt szokva, s a felekezeti és a nemzeti különbségek nélkül élvezte a kultúrközösségek egyházak részére kijáró és őket jogosan megillető államsegélyt. Ezt a törvényen alapuló jogát fenntartja és az egyházellenes pártok törekvései által ettől magát megfosztani nem engedi.”²⁹

Az ellen is tiltakozott a presbitérium, hogy amely község lakossága felekezeti iskolák fenntartásával, annak terhének közvetlen vagy közvetett viselésével a gyermekek tanításáról gondoskodik, azt az állam új és mindenkire kötelező tanügyi adó kivetésével kétszeresen terhelje meg. „*Mert ez ellentétben állt mind a józan ésszel, az egyenlő teherviselés elvével, ellentétben az eddig érvényben lévő igazságos, méltányos és demokratikus magyar törvénnyel, mely kimondta, hogy aki egy felekezeti iskola terheinek viseléséhez hozzájárul, az más iskola terheinek viselésére nem kötelezhető.*”³⁰ A Somi Református Egyház közgyűlésének tagjai 1933. április 16-án egyértelműen kijelentették, hogy az egyháznak tanítási és nevelési célt szolgáló vagyonát sem önként, sem erőszak útján, sem az államnak, sem a községnek, sem más testületnek, vagy jogi személynek nem adják át, s mivel a híveknek a célnak megfelelő saját iskolájuk van, felesleges új iskolák alapítása érdekében sem új községi, sem új állami terheket vállalni nem fognak. Az akkori végtelenül súlyos gazdasági helyzetben az ilyen pénzpazarlást esztelenségnek és lelkiismeretlenségnek minősítették.³¹

Követelték még az államtól eddigi jogaik tiszteletben tartását és további elismerését, az egyoldalú pártszellem erőltetésének megszüntetését, s azon egyének elmozdítását az ügyek intézésétől, akik az állam alapját képező demokratikus elv megcsúfolásával foglalkoztak. A Somi Református Egyház közgyűlése felkérte az illetékes egyházi felsőbbiségeit, az egyház jogainak minden módon való megvédelmezésére, nem riadva vissza a legszélsőbb eszközök alkalmazásától sem.³²

Ez az 1933. április 16-i közgyűlés csodálatos példája annak, hogy egy ilyen kis református közösség, mint a somi, amely a Csehszlovák Köztársasághoz képest porszemnek tűnik, mégsem ijedt meg az államtól, kiállt saját jogai védelmében. Nem tűrte az igazságtalanságot, az egyház s a nemzetiségek elnyomását, s józanul ésszel látta át a gazdasági világválság következményeit. Mindenképp dicséretes az, hogy mind az egyház, mind a település felvette a harcot a jogtipró intézkedésekkel szemben.

Az állami magyar népiskola és a felekezeti iskola a hatalom ellehetetlenítési törekvései ellenére továbbra is ellátta feladatát, s majd csak 1944. október 27-én szüntették be a tanítást, amikor a szovjet csapatok bevonultak a községbe, s a Szovjetunió gyakorlatilag bekebelezte Kárpátalját.³³

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1889–1911.
2. A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1911–1928.
3. A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1928–1940.
4. Botlik József–Dupka György: Ez hát a hon. Mandátum – Universum Kiadó, Budapest – Szeged, 1991.
5. Botlik József–Dupka György: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest, 1993.
6. Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monográphiája. III. kötet, Pollacsek Miksa Könyvnyomda, Ungvár, 1881.
7. Móricz Kálmán: Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001.
8. Romsics Ignác: A 20. század rövid története. Rubicon ház Bt, Budapest, 2007.
9. Szántó János: A Kárpátaljai Református Egyház Gyülekezetei. IMMANUEL Kiadó, Beregszász, 2006.

¹ Adatközlő – Istvánfi Margit somi lakos, szül. 1931.

² Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monográphiája. III. kötet, Pollacsek Miksa Könyvnyomda, Ungvár, 1881, 656. o.

³ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1889–1911, kelt. 1900. szeptember 16.

⁴ U.o. 1900. szeptember 16.

⁵ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1889–1911, kelt. 1901. január 19.

⁶ U.o. 1906. április 22.

⁷ U.o. 1906. április 22.

⁸ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1889–1911, kelt. 1906. április 22.

⁹ U.o. 1906. április 22.

¹⁰ U.o. 1906. július 2.

¹¹ U.o. 1904. május 8.

¹² U.o. 1904. november 13.

¹³ Szántó János: A Kárpátaljai Református Egyház Gyülekezetei. IMMANUEL Kiadó, Beregszász, 2006, 18. o.

¹⁴ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1911–1928, kelt. 1913. július 20.

¹⁵ U.o. 1913. július 20.

¹⁶ U.o. 1914. október 25.

¹⁷ U.o. 1914. október 25.

¹⁸ Romsics Ignác: A 20. század rövid története. Rubicon ház Bt, Budapest, 2007, 187.o. Móricz Kálmán: Kárpátalja sorsfordulói. Hatodik Síp Alapítvány, Budapest, 2001. 36. o.

¹⁹ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1911–1928, kelt. 1919. április 13.

²⁰ U.o. 1920. július 11.

²¹ U.o. 1920. szeptember 5.

²² U.o. 1927. május 22.

²³ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1911–1928, kelt. 1927. május 22.

²⁴ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1928–1940, kelt. 1928. június 14.

²⁵ U.o. 1933.április 16.

²⁶ U.o. 1933. április 16.

²⁷ U.o. 1933.április 16.

²⁸ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1928–1940, kelt. 1933.április 16.

²⁹ U.o. 1933.április 16.

³⁰ U.o. 1933.április 16.

³¹ A Beregsomi Református Egyház presbiteri jegyzőkönyve 1928-1940, kelt. 1933.április 16.

³² U.o. 1933.április 16.

³³ Botlik – Dupka, 1993:... i.m. 63.o.

